

CHET EL ADABIYOTI NAMUNALARI ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING OG'ZAKI NUTQINI O'STIRISHNING MAVJUD HOLATI

Zaripova Maftuna Bahrom qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti, katta o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22273774>

Annotatsiya

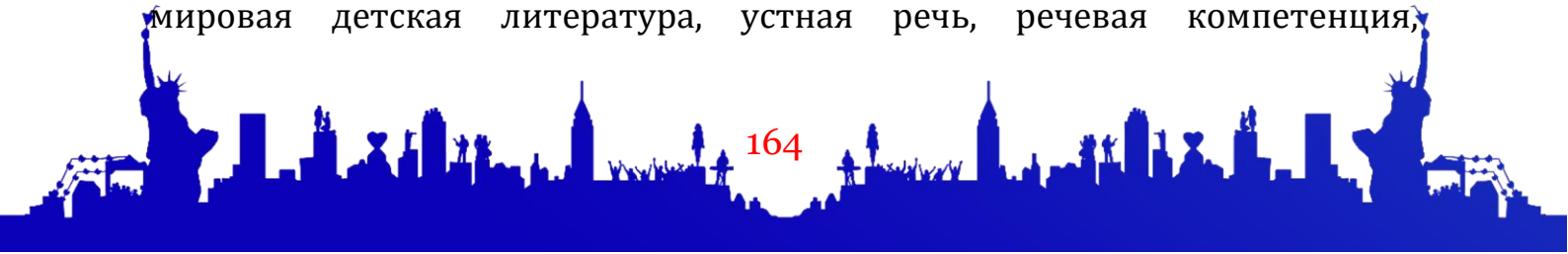
Mazkur maqolada boshlang'ich sinfi o'quvchilarining og'zaki nutqini chet el adabiyoti namunalari asosida rivojlantirishning mavjud holati tahlil qilinadi. Boshlang'ich ta'limda jahon bolalar adabiyoti namunalaridan foydalanishning o'quvchilarning o'qish savodxonligi, mustaqil fikrlashi, kommunikativ faolligi va nutqiy kompetensiyasini shakllantirishdagi imkoniyatlari yoritilgan. Shuningdek, o'qish savodxonligi darsliklarida berilgan badiiy matnlar va ularga oid topshiriqlarning nutqni rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinib, mavjud metodik imkoniyatlar bilan bir qatorda ayrim cheklovlar ham ko'rsatib berilgan. Chet el adabiyoti namunalarini o'rganishda interfaol metodlar, rol o'yinlar, sahnalashtirish, muammoli savollar, ijodiy topshiriqlar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik ahamiyati asoslangan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, chet el adabiyoti, jahon bolalar adabiyoti, og'zaki nutq, nutqiy kompetensiya, o'qish savodxonligi, badiiy matn, interfaol metod, ijodiy topshiriq, kommunikativ faoliyat.

Аннотация

В статье анализируется современное состояние развития устной речи учащихся начальных классов на основе образцов зарубежной литературы. Раскрываются возможности использования произведений мировой детской литературы в развитии читательской грамотности, самостоятельного мышления, коммуникативной активности и речевой компетенции учащихся. Анализируется роль художественных текстов и заданий, представленных в учебниках по читательской грамотности, в развитии устной речи, а также выявляются существующие методические ограничения. Обосновывается педагогическая значимость использования интерактивных методов, ролевых игр, инсценировок, проблемных вопросов, творческих заданий и информационно-коммуникационных технологий при изучении произведений зарубежной литературы.

Ключевые слова: начальное образование, зарубежная литература, мировая детская литература, устная речь, речевая компетенция,

читательская грамотность, художественный текст, интерактивные методы, творческие задания, коммуникативная деятельность.

Abstract

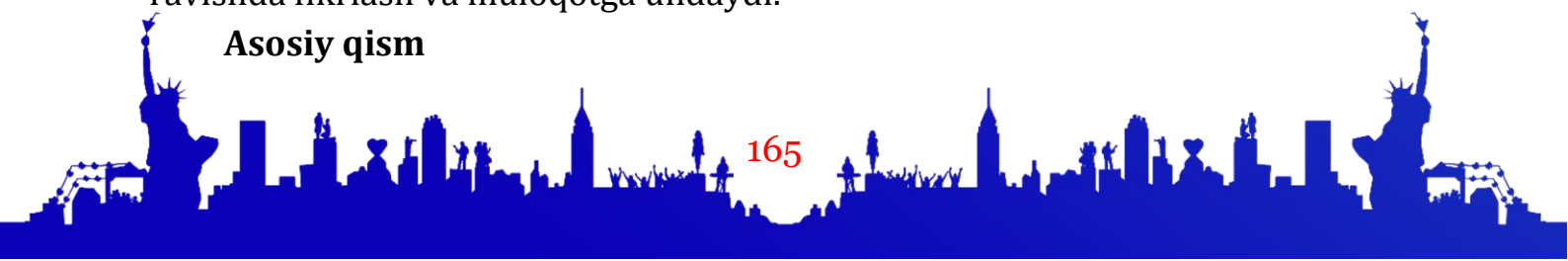
This article analyzes the current state of developing primary school pupils' oral speech through works of foreign literature. It examines the potential of world children's literature in developing reading literacy, independent thinking, communicative activity, and speech competence. The role of literary texts and related tasks presented in reading literacy textbooks is analyzed, along with certain methodological limitations. The article substantiates the pedagogical value of interactive methods, role-playing, dramatization, problem-based questions, creative tasks, and information and communication technologies in teaching works of foreign literature.

Keywords: primary education, foreign literature, world children's literature, oral speech, speech competence, reading literacy, literary text, interactive methods, creative tasks, communicative activity.

Bugungi kunda ta'lim mazmunini takomillashtirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim oldida turgan muhim vazifalardan biridir. O'zbekiston Respublikasida xalq ta'limi tizimini rivojlantirishga qaratilgan strategik hujjatlarda ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o'quvchilarning intellektual hamda ma'naviy salohiyatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmon bilan "Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi" tasdiqlangan.

2020-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni ham ta'lim jarayonining mazmunini zamonaviy talablar asosida tashkil etish uchun huquqiy asos yaratdi. Mazkur jarayonda boshlang'ich ta'lim alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu bosqichda bolaning o'qish, tinglash, tushunish, fikrlash va o'z fikrini og'zaki ifodalashga oid dastlabki barqaror ko'nikmalari shakllanadi. O'quvchi dars davomida faqat matnni o'qib beruvchi emas, balki uni tushunuvchi, tahlil qiluvchi, savol beruvchi, javob beruvchi va o'z munosabatini bildirib oluvchi faol subyektga aylanishi lozim. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinflarda chet el adabiyoti namunalaridan foydalanish katta pedagogik imkoniyatlarga ega. Jahon bolalar adabiyotining ertak, hikoya va boshqa janrlardagi namunalarida bolalarga tushunarli syujet, qiziqarli obrazlar, dialogik vaziyatlar va axloqiy muammolar mavjud bo'lib, ular o'quvchini tabiiy ravishda fikrlash va muloqotga undaydi.

Asosiy qism

Chet el adabiyoti namunalarini boshlang'ich sinflarda o'rganishning asosiy afzalliklaridan biri shundaki, bunday asarlar o'quvchini turli madaniyatlar bilan tanishtirish bilan birga, uning nutqiy faoliyatini ham rag'batlantiradi. Hans Christian Andersen, Charles Perrault, Astrid Lindgren kabi adiblarning bolalar uchun yaratilgan asarlari mazmunan qiziqarli bo'lishi bilan bir qatorda, qahramonlarning o'zaro munosabatlari, dialoglari va voqealar rivoji asosida turli nutqiy vaziyatlarni yaratish imkonini beradi.

Bunday asarlarni o'rganish jarayonida o'qituvchining nutqi ham muhim metodik vosita hisoblanadi. O'qituvchi matnni shunchaki o'qib berish bilan cheklanmasdan, uning mazmunini ifodali, jonli va o'quvchilarning yosh xususiyatlariga mos tarzda bayon qilishi lozim. O'qituvchining ohangi, savol berish usuli, sinonim va obrazli ifodalardan foydalanishi o'quvchilar uchun nutqiy namuna vazifasini bajaradi. O'quvchilarni faqat darslikdagi tayyor matnni o'qishga yo'naltirish ularning nutqiy faolligini to'liq ta'minlamaydi. Shuning uchun o'qituvchi matn asosida qo'shimcha savollar, dialoglar, ijodiy topshiriqlar va muammoli vaziyatlarni tashkil etishi zarur. Masalan, "Qahramonning o'rnida siz bo'lganingizda nima qilardingiz?", "Voqeani qanday davom ettirish mumkin?", "Qahramonning qarorini to'g'ri deb hisoblaysizmi?" kabi savollar o'quvchini mustaqil fikr bildirishga undaydi.

O'qish savodxonligi darsliklarining mavjud imkoniyatlari

Bugungi o'qish savodxonligi darsliklarida turli janrdagi badiiy va informatsion matnlar, savol va topshiriqlar berilishi o'quvchilarning matnni tushunishi va tahlil qilishiga yordam beradi. Masalan, 3-sinf uchun 2023-yilda nashr etilgan "O'qish savodxonligi" darsligi o'quvchilarning matn bilan ishlash faoliyatini tashkil etishda muhim o'quv manbalaridan biridir. Biroq darslikdagi topshiriqlarning mavjud imkoniyatlarini og'zaki nutqni rivojlantirishning to'liq metodik tizimi sifatida baholash qiyin. Ayrim topshiriqlarda matndan tayyor javobni topish, voqealar ketma-ketligini aniqlash yoki mazmunni qayta aytish ustunlik qiladi. Bunday topshiriqlar zarur bo'lsa-da, ular o'quvchining erkin va ijodiy nutqini shakllantirish uchun yetarli emas.

Shu sababli darslikdagi topshiriqlarni kommunikativ va ijodiy topshiriqlar bilan to'ldirish maqsadga muvofiq. Bunda o'quvchidan faqat "nima bo'ldi?" degan savolga javob berish emas, balki "nima uchun shunday bo'ldi?", "boshqacha bo'lishi mumkinmidi?", "siz qanday yo'l tutardingiz?" kabi yuqori darajadagi fikrlashni talab qiluvchi javoblar kutiladi. Bu yondashuv xalqaro o'qish savodxonligi mezonlariga hamohangdir. PIRLS 2021 o'qish savodxonligini baholashda o'quvchining matndan ma'lumotni topishi, xulosa chiqarishi, turli

qismlarni integratsiya qilishi va matnni baholashi kabi jarayonlarga e'tibor qaratadi. PISA doirasida esa o'qish savodxonligi matnni tushunish, undan foydalanish, baholash, unga munosabat bildirish va o'z maqsadlariga erishish uchun matn bilan faol ishlash qobiliyati sifatida talqin qilinadi. PISA 2022 frameworkida o'qishning zamonaviy shakllari, jumladan, raqamli matnlar va turli manbalarni tahlil qilish ham e'tiborga olingan.

Demak, boshlang'ich sinflarda badiiy matn bilan ishlash ham o'quvchini faqat mazmunni qayta aytishga emas, balki tushunish – tahlil qilish – xulosa chiqarish – baholash – fikr bildirish jarayoniga olib borishi kerak.

Chet el adabiyotini o'qitishda interfaol metodlarning o'rni

Chet el adabiyoti namunalarini o'rganishda interfaol metodlardan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshiradi. Jumladan, rolli o'yin, sahnalashtirish, aqliy hujum, klaster, munozara, savol-javob, ijodiy qayta hikoyalash kabi metodlar o'quvchini faol nutqiy jarayonga jalb etadi. Masalan, ertak qahramonlarini rollarga bo'lib ijro etish jarayonida o'quvchi qahramonning nutqini ifodali yetkazadi, dialogda ishtirok etadi va o'z nutqini vaziyatga moslashtiradi. Bu jarayonda nafaqat nutq, balki empatiya, tasavvur va kommunikativ madaniyat ham rivojlanadi. Chet el adabiyoti namunalarini boshqa san'at turlari bilan integratsiyalash ham samarali natija beradi. Asar asosida ishlangan multfilmni tomosha qilish, illyustratsiyalarni tahlil qilish, qahramon obrazini tasvirlash yoki sahna ko'rinishini tayyorlash o'quvchining matnga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi.

Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ham kengaymoqda. Audioertaklar, multimedia materiallari, elektron illyustratsiyalar va qisqa videolardan foydalanish tinglab tushunish hamda og'zaki qayta bayon qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Chet el adabiyoti namunalaridan foydalanish imkoniyatlari keng bo'lishiga qaramay, amaliyotda ayrim muammolar mavjud. Birinchidan, barcha badiiy asarlar ham boshlang'ich sinf o'quvchisining yosh va psixologik xususiyatlariga mos kelavermaydi. Shu sababli asarni tanlashda uning hajmi, mazmuni, tili, obrazlar tizimi va tarbiyaviy yo'nalishi hisobga olinishi zarur. Ikkinchidan, tarjima sifati muhim masala hisoblanadi. Murakkab yoki bolaning lug'at boyligiga moslashtirilmagan tarjima matnni anglashni qiyinlashtirishi mumkin. Uchinchidan, o'qituvchining jahon bolalar adabiyoti namunalarini metodik jihatdan o'rgatishga tayyorgarligi ham muhim. Asarni shunchaki o'qitish emas, balki uning asosida nutqiy vaziyat yaratish, muammoli savollar berish va o'quvchilarni mustaqil fikrlashga yo'naltirish talab etiladi. To'rtinchidan, texnik

vositalardan foydalanish imkoniyatlari barcha ta'lim muassasalarida bir xil emas. Shu sababli metodika faqat multimedia vositalariga bog'lanib qolmasdan, oddiy sinf sharoitida ham qo'llash mumkin bo'lgan usullarni nazarda tutishi lozim.

Boshlang'ich sinflarda chet el adabiyoti namunalaridan foydalanishda quyidagi metodik tamoyillarga amal qilish maqsadga muvofiq:

1.Yoshga moslik – asar mazmuni va tili o'quvchining yosh xususiyatlariga mos bo'lishi.

2.Madaniy moslashtirish – xorijiy madaniyat unsurlarini milliy qadriyatlar bilan qiyosiy o'rganish.

3.Kommunikativlik – har bir asar o'quvchini gapirish, savol berish va fikr bildirishga undashi.

4.Ijodkorlik – tayyor javobdan tashqari muqobil fikr va yechimlar yaratishga imkon berish.

5.Mustaqil mutolaa – o'quvchiga qiziqishidan kelib chiqib asar tanlash imkoniyatini yaratish.

6.Qiyosiy tahlil – xorijiy va milliy adabiyot namunalarining o'xshash va farqli jihatlarini aniqlash.

7.Empatiya – qahramonlarning holati va kechinmalarini tushunish orqali o'quvchining hissiy munosabatini rivojlantirish.

Ayniqsa, qiyosiy tahlil samarali vosita bo'lishi mumkin. Masalan, chet el ertagidagi qahramon bilan o'zbek xalq ertaklaridagi qahramonning xatti-harakatlari, qadriyatlari va muammolarga munosabatini solishtirish o'quvchini mustaqil fikrlashga undaydi. Shunday qilib, chet el adabiyoti boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun shunchaki qo'shimcha o'qish materialini emas, balki nutqiy, kommunikativ, ijodiy va madaniy kompetensiyalarni shakllantirish vositasi sifatida qaralishi lozim.

Xulosa

Boshlang'ich sinflarda chet el adabiyoti namunalaridan foydalanish o'quvchilarning og'zaki nutqini rivojlantirish uchun muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Badiiy matnning qiziqarli syujeti, obrazlar tizimi, dialoglari va muammoli vaziyatlari o'quvchilarni fikrlashga, savol berishga, o'z munosabatini bildirishga va fikrini og'zaki ifodalashga undaydi. Mavjud o'qish savodxonligi darsliklari mazkur jarayon uchun muayyan metodik asos yaratadi. Biroq ularning imkoniyatlarini og'zaki nutqni rivojlantirish nuqtayi nazaridan yanada kengaytirish, reproduktiv topshiriqlar bilan bir qatorda kommunikativ, muammoli va ijodiy topshiriqlar tizimini ishlab chiqish zarur. Chet el adabiyotini o'qitishda rol o'yin, sahnalashtirish, ijodiy qayta hikoyalash, muammoli savollar,

munozara, qiyosiy tahlil va multimedia vositalaridan foydalanish o'quvchilarning nutqiy faolligini oshirishi mumkin. Shu sababli boshlang'ich ta'limda chet el adabiyoti namunalarini tanlash va o'qitishning yoshga moslik, madaniy uyg'unlik, kommunikativlik, ijodkorlik va mustaqil mutolaa tamoyillariga asoslangan metodik tizimini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Kelgusida ushbu yo'nalishda badiiy asarlar asosida maxsus kommunikativ topshiriqlar banki, ijodiy nutq mashqlari va interfaol metodlar tizimini ishlab chiqish boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish samaradorligini yanada oshirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-son Farmoni. "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". – Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O'RQ-637-son "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Mullis, I.V.S., Martin, M.O. (Eds.). PIRLS 2021 Assessment Frameworks. – Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
4. Mullis, I.V.S., von Davier, M., Foy, P., Fishbein, B., Reynolds, K.A., Wry, E. PIRLS 2021 International Results in Reading. – Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
5. von Davier, M., Mullis, I.V.S., Fishbein, B., Foy, P. (Eds.). Methods and Procedures: PIRLS 2021 Technical Report. – Boston College, 2023.
6. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. – Paris: OECD Publishing, 2023.
7. OECD. PISA 2022 Results. Volume I: The State of Learning and Equity in Education. – Paris: OECD Publishing, 2023.
8. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024/5: Monitoring SDG 4. – Paris: UNESCO, 2024.
9. Toirova M.E. O'qish savodxonligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 3-sinfi uchun darslik. I qism. – Toshkent: Novda Edutainment, 2023.
10. Sariev Sh. Boshlang'ich sinf o'qish darslarida matn ustida ishlash orqali nutq o'stirish. Metodik qo'llanma. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
11. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Kamalak, 2016.
12. Yo'ldoshev J.G., Usmonov S.A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2008.
13. Matjon S. Maktabda adabiyotdan mustaqil ishlar. – Toshkent: O'qituvchi, 1996.

